

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора, завідувачки
відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

Чеботарьової Олени Валентинівни

на дисертацію Якуби Лесі Станіславівни

«Індивідуально-орієнтований підхід до формування діалогічної компетентності
дошкільників з порушенням інтелектуального розвитку»,

подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка»

за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта»

Актуальність теми дисертаційної роботи. У світлі реформування освіти в Україні пріоритетного значення набуває розвиток ключових життєвих компетентностей дітей з особливими освітніми потребами. Сучасні трансформації суспільних та соціокультурних реалій зумовили необхідність переорієнтації дошкільної освіти на розвиток у дітей з особливими освітніми потребами ключових життєвих умінь, що сприятимуть їхній орієнтації в соціальному середовищі, особистісному становленню, ефективній комунікації та взаємодії з однолітками і дорослими. У зв'язку з цим одним із пріоритетних завдань сучасної дошкільної освіти, визначених оновленим Базовим компонентом, є забезпечення всебічного розвитку особистості дитини, збереження її фізичного та психічного здоров'я, формування ціннісного ставлення до себе, природи і суспільства, а також розвиток комунікативних навичок, здатності до соціальної адаптації та соціально прийнятної поведінки.

Головною метою освітнього процесу для дітей з особливими потребами є їх соціалізація, адаптація до життєвих умов і підготовка до самостійного життя в суспільстві. Особливої уваги потребують діти дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку, для яких актуальним є як формування провідних видів діяльності, так і комунікативно-мовленнєвої та соціальної компетентності, які невід'ємні одна від одної. Основою для розвитку і становлення життєвих компетентностей є здатність дитини

взаємодіяти з оточуючими дорослими, які забезпечують її навчання та розвиток. Отже, забезпечення ефективного формування діалогічної компетентності у цієї категорії дітей потребує створення спеціально організованих освітньо-реабілітаційних умов.

Одним із нагальних завдань сучасної спеціальної педагогіки є розробка чітких критеріїв, які дозволяють своєчасно виявити порушення у формуванні комунікативно-мовленнєвої функції дітей зазначеної категорії та оцінити їхній вплив на інтелектуальний розвиток дітей раннього та дошкільного віку. Суттєвий науковий інтерес викликає виявлений у численних дослідженнях факт поширеності серед дітей з інтелектуальними порушеннями різних форм мовленнєвого дизонтогенезу, з переважанням семантичних розладів, що суттєво ускладнює формування діалогічної компетентності (В. Бондар, О. Боряк, І.Гладченко, І.Глуценко, А. Колупаєва, І. Марченко, Т. Марчук, І. Омельченко).

Беручи до уваги різноманіття проявів інтелектуальних порушень у дошкільному віці, індивідуальний темп розвитку дітей та неоднорідність умов їх виховання, актуальним є створення такої системи корекційної допомоги, яка б була не лише комплексною, а й максимально адаптованою до індивідуальних особливостей кожної дитини.

Дисертаційне дослідження Якуби Л.С. присвячене комплексному вивченню проблеми формування діалогічної компетентності дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку з позицій індивідуально-орієнтованого, біопсихосоціального, функціонального та міждисциплінарного підходів, що є надзвичайно актуальним у сучасному соціокультурному та освітньому середовищі.

Варто також зауважити, що в сучасній українській корекційній педагогіці ще не напрацьовано достатньо теоретично вивірену й практично обґрунтовану систему формування діалогічної компетентності, яка б базувалась на потенційних можливостях дитини, а не виключно на діагностиці її порушень.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження.

Наукова новизна полягає у створенні системного міждисциплінарного підходу до розуміння процесу формування діалогічної компетентності, яка включає в себе мотиваційно-особистісний, діяльнісно-ситуативний, комунікативно-мовленнєвий і когнітивно-мисленнєвий компоненти. Також теоретично обґрунтовано доцільність застосування індивідуально-орієнтованого функціонального підходу у роботі з дітьми, який враховує не лише особливості психофізичного розвитку дитини, а й ресурси та обмеження соціального середовища, передусім родини. Авторкою запропоновано інструментарій для комплексної діагностики рівнів сформованості цих компонентів, визначено критерії, показники й рівні сформованості діалогічної компетентності, а також рівні наявних бар'єрів та факторів-фасилітаторів у родинному середовищі дитини. У межах дисертаційного дослідження Якубою Л.С. уперше обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено комплексну психолого-педагогічну технологію формування діалогічної компетентності у дітей дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку з урахуванням природних умов виховання.

Теоретична значущість роботи полягає також у конкретизації понять «діалогічна компетентність», «бар'єри розвитку», «фасилітація» та «індивідуально-орієнтований підхід», а також у визначенні їх взаємозв'язку в контексті дошкільної спеціальної освіти. Запропоновані авторкою методологічні підходи до діагностики й корекції мовленнєвого розвитку мають міждисциплінарний характер і можуть бути адаптовані до корекційно-розвивальної роботи в умовах інклюзивного, сімейного та спеціалізованого виховання.

Практичне значення результатів дослідження полягає у створенні ефективних інструментів для організації діагностичної, консультативної та корекційно-розвивальної роботи з дітьми дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку, які можна застосовувати в дистанційному та змішаному форматі. Розроблена методика оцінювання рівня сформованості

діалогічної компетентності, що базується на діяльнісному, біопсихосоціальному та індивідуально-орієнтованому підходах, може бути інтегрована у практику роботи інклюзивно-ресурсних центрів, закладів дошкільної освіти з інклюзивною формою навчання, а також використана фахівцями навчально-реабілітаційних та корекційних установ.

Запропонована психолого-педагогічна технологія роботи з батьками, спрямована на зниження впливу бар'єрів та посилення фасилітативних чинників у родинному середовищі, є універсальним інструментом для фахівців міждисциплінарних команд — логопедів, дефектологів, психологів, педагогів спеціальних та інклюзивних закладів освіти.

Отримані результати можуть бути використані при підготовці майбутніх фахівців спеціальної освіти, в освітніх програмах для студентів, а також у системі післядипломної педагогічної освіти з метою підвищення професійної компетентності педагогічних працівників, які працюють із дітьми з інтелектуальними порушеннями.

Зв'язок теми з науковими програмами. Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології НПУ імені М.П. Драгоманова. Тему затверджено Вченою радою університету (протокол № 4 від 28.10.2022 р.).

Характеристика основних положень дисертаційного дослідження.

Робота має логічно вибудовану структуру (вступ, три розділи, висновки, список джерел, додатки). Вона відповідає встановленим вимогам, містить глибокий теоретичний аналіз, ґрунтовне емпіричне дослідження з використанням валідного інструментарію. У дисертації представлено 17 публікацій автора, з яких 3-у фахових виданнях.

Дисертаційна робота Якуби Лесі Станіславівни «Індивідуально-орієнтований підхід до формування діалогічної компетентності дошкільників з порушенням інтелектуального розвитку» є завершеним, логічно структурованим дослідженням, яке відзначається послідовною побудовою

змісту, чітким дотриманням методологічних засад та комплексним охопленням досліджуваної проблематики. Структура роботи відповідає чинним вимогам до кваліфікаційних наукових праць: вона містить анотації двома мовами, вступ, три розділи з висновками до кожного, загальні висновки, список використаних джерел і додатки.

У першому розділі дисертантка виявила здатність до наукового узагальнення та систематизації теоретичних джерел з проблеми формування діалогічної компетентності у дітей з інтелектуальними порушеннями. Теоретичні підходи до визначення сутності понять «компетентність», «комунікативно-мовленнєва діяльність», «індивідуально-орієнтований підхід», «фасилітація» та «бар'єри розвитку» розглянуто крізь призму міждисциплінарного та біопсихосоціального підходів. Проаналізовано зміст мовленнєвої, комунікативної та соціальної компетентності та діалогічної компетентності як їх складової. Особливої уваги заслуговує розгляд основних умов формування зазначеної компетентності і вплив середовищних факторів та можливостей дитини на процес її становлення.

У другому розділі висвітлено хід констатувального етапу експерименту, в якому визначено структурні компоненти діалогічної компетентності (мотиваційно-особистісний, діяльнісно-ситуативний, комунікативно-мовленнєвий, когнітивно-мисленнєвий), розроблено системну методику діагностики рівнів сформованості діалогічної компетентності, а також виявлення бар'єрів і факторів-фасилітаторів до її формування у родинному середовищі.

Методика включала аналіз документації, анкетування батьків, спостереження, інтерв'ювання, використання психолого-педагогічного інструментарію на основі критеріїв Міжнародної класифікації функціонування. Результати апробації методики, їх кількісної та якісної обробки засвідчили переважання низького та дуже низького рівнів сформованості діалогічної компетентності в дітей з інтелектуальними порушеннями, а також виявили значний вплив родинного середовища на комунікативний розвиток.

У третьому розділі представлено авторську психолого-педагогічну технологію роботи з батьками, що має чітку етапність (підготовчий, освітній, консультативний, оцінювальний етапи) і спрямована на створення сприятливих умов для розвитку діалогічної компетентності дитини в природному сімейному середовищі. Особливістю технології є її адаптивність до індивідуальних потреб дитини та родини, використання коучингових підходів, методів активного слухання, ігрових і кейс-методів. Результати впровадження експериментальної програми вказують на позитивну динаміку сформованості мотиваційно-особистісного та діяльнісно-ситуативного компонентів, що підтверджено статистичними методами. Дисертанткою запропоновано науково обґрунтовану модель консультативно-просвітницької діяльності в межах індивідуально-орієнтованого підходу. У роботі подано ґрунтовні рекомендації для фахівців і батьків щодо організації корекційно-розвивальної роботи з дітьми дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями, яка має на меті формування діалогічної компетентності.

Таким чином, змістове наповнення роботи, рівень теоретичного узагальнення, практична реалізація і перевірка ефективності психолого-педагогічної технології дають підстави вважати дисертацію Л.С. Якуби цілісною й завершеною науковою кваліфікаційною працею, що відповідає сучасним вимогам до досліджень у галузі спеціальної освіти

Відсутність порушення академічної доброчесності. Слід зазначити, що під час роботи з дисертацією порушень вимог не виявлено, текст роботи оригінальний. Аналіз публікацій дисертантки засвідчив їх відповідність вимогам щодо оприлюднення результатів дослідження.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 17 публікаціях, з них: 3 статті у наукових фахових виданнях України, 2 статті в інших виданнях, 12 тез апробаційного характеру.

Зауваження до дисертації.

1. У дослідженні переважає орієнтація на роботу з батьками, тоді як потенційні можливості педагогічної взаємодії у тріаді «дитина - педагог -

родина» потребують окремого теоретичного осмислення і розробки додаткових практичних методів.

2. Аналіз родинного середовища як джерела факторів-фасилітаторів та бар'єрів для формування діалогічної компетентності є обґрунтованим, однак потребує кращої термінологічної уніфікації: поняття «бар'єр», «перешкода», «обмеження» вживаються нерідко як синоніми, хоча в межах функціонального підходу вони можуть мати різну аналітичну цінність.
3. Опис впровадження коучингових технік є цінним, але відсутній аналіз труднощів або обмежень, з якими стикались батьки під час застосування отриманих знань у повсякденному житті. Це могло б доповнити реалістичність представленої технології.

Проте, зазначені зауваження та рекомендації ні в якому разі не применшують наукову цінність отриманих результатів дослідження, а лише вказує на його оригінальність, широту та можливі перспективи.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Якуби Лесі Станіславівни «Індивідуально-орієнтований підхід до формування діалогічної компетентності дошкільників з порушенням інтелектуального розвитку» є ґрунтовним, завершеним науковим дослідженням, що вирізняється актуальністю, міждисциплінарністю та високим рівнем наукової новизни. У роботі обґрунтовано сутність діалогічної компетентності як інтегративного феномена, розроблено її структурно-функціональну модель та визначено психолого-педагогічні умови ефективного формування в контексті родинного середовища. Авторкою запропоновано та апробовано індивідуально-орієнтовану психолого-педагогічну технологію формування діалогічної компетентності дошкільника, спрямовану на консультативну підтримку батьків під час проведення корекційно-розвивальної роботи, яка базується на принципах фасилітації, партнерства, гнучкості та контекстуальної адаптації. Експериментальним шляхом доведено ефективність цієї технології щодо підвищення рівнів сформованості діалогічної компетентності у дітей з порушенням

інтелектуального розвитку, зниження бар'єрів та посилення фасилітації процесу. Наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані в дисертації, є логічно послідовними, аргументованими, підтвердженими емпіричними даними, статистично верифікованими та мають практичну значущість для фахівців спеціальної та інклюзивної освіти. Окремі зауваження, що стосуються уточнення методичних аспектів, конкретизації індикаторів оцінювання, а також візуалізації представленої моделі, не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження і можуть бути враховані в подальших наукових розробках авторки.

Дисертаційне дослідження відповідає вимогам до оформлення дисертацій, порядку присудження наукового ступеня доктора філософії, затвердженими Наказом МОН України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) і постановою КМ України від 12.01.2022 № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно Постанови КМ України № 341 від 21.03.2022 року), а її автор - Якуба Леся Станіславівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта» з галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка».

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри освіти дітей
з порушеннями інтелектуального розвитку
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАІПН України

Олена ЧЕБОТАРЬОВА

Власноручний підпис: Чеботарьовой О.В.
СТВЕРДЖУЮ
Завідуюча відділом кадрів Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАІПН України

Підпис: (Підписати) С.В.

